

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-46>

УДК 338.2

Вікторія БАЙДАЛА

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-1532-2913>

e-mail: baidala@nubip.edu.ua

Анна ЯКИМОВСЬКА

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0002-5983-2069>

e-mail: anna_yakymovska@nubip.edu.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних основ управління економічною безпекою підприємств. Розглянуто поняття «безпека», «економічна безпека», та «управління економічною безпекою підприємств». Визначено, що економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників.

Узагальнено, що управління економічною безпекою можна розглядати як процес розробки та реалізації комплексу заходів спрямованих на протидію загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Розглянуто об'єкти, суб'єкти, цілі, завдання та елементи економічної безпеки. Визначено головну мету управління економічною безпекою підприємства – це забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування нині та підвищення і забезпечення рівня безпеки підприємства в майбутньому. Зазначені функціональні цілі економічної безпеки. Підкреслено, що реалізація кожної з цих цілей економічної безпеки підприємства має підтримувати стійке функціонування підприємства. Детальна розробка і контроль за виконанням цільової структури економічної безпеки підприємства є важливим аспектом процесу забезпечення.

Виокремлені зовнішні і внутрішні загрози. Кількісний і якісний аналіз наведених в дослідженні загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації.

Проаналізовано концептуальні основи управління економічною безпекою підприємств, що визначають загальні аспекти і принципи, які керують стратегією та діяльністю підприємства щодо забезпечення стійкості і захисту від економічних загроз і ризиків. Визначено, що наведені концептуальні основи становлять фундамент для розробки конкретних стратегій та дій управління економічною безпекою підприємства, сприяють забезпеченню стабільності та стійкості діяльності підприємства в умовах небезпеки та несприятливих чинників.

Ключові слова: управління, підприємство, економічна безпека, управління економічною безпекою підприємства, загрози.

Viktorii BAIDALA, Anna YAKYMOVSKA

National university of life and environmental science of Ukraine

CONCEPTUAL BASIS OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article is devoted to the study of the conceptual foundations of economic security management of enterprises. The concepts of "security", "economic security" and "management of economic security of enterprises" are considered. It was determined that the economic security of the enterprise is the state of its protection against the negative influence of external and internal threats, destabilizing factors.

In general, the management of economic security can be considered as the process of developing and implementing a set of measures aimed at countering threats to the external and internal environment of the enterprise.

Objects, subjects, goals, tasks and elements of economic security are considered. The main goal of managing the economic security of the enterprise is determined – this is to ensure its stable and maximally effective functioning now and to increase and ensure the level of enterprise security in the future. The functional goals of economic security are indicated. It is emphasized that the implementation of each of these goals of economic security of the enterprise must support the sustainable functioning of the enterprise. Detailed development and control over the implementation of the target structure of economic security of the enterprise is an important aspect of the process of provision.

External and internal threats are singled out. Quantitative and qualitative analysis of the threats presented in the study allows us to conclude that reliable protection of the economy of any enterprise is possible only with a comprehensive and systematic approach to its organization.

The conceptual foundations of the management of economic security of enterprises are analyzed and determine the general aspects and principles that guide the strategy and activities of the enterprise to ensure stability and protection against economic threats and risks. It was determined that the given conceptual foundations form the foundation for the development of specific strategies and actions for managing the economic security of the enterprise, contribute to ensuring the stability and sustainability of the enterprise's activities in conditions of danger and adverse factors.

Keywords: management, enterprise, economic security, management of economic security of enterprise, threats.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Управління економічною безпекою підприємства є забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування нині та підвищення рівня безпеки підприємства в майбутньому.

Економічна безпека підприємства має особливу актуальність, оскільки пов'язані з нею проблеми недостатньо висвітлені у нормативно-правовому забезпеченні держави. Під «безпекою» підприємства варто розуміти стан захисту діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища. Поняття «безпека» тісно взаємопов'язане із поняттям «розвиток». У загальному розумінні, розвиток – незворотна, цілеспрямована, закономірна зміна матерії і свідомості. Зрозуміло, що розвиток економічної системи неможливий без її безпеки. Об'єктами, що вимагають захисту від негативних чинників, можуть бути різні складові підприємства – в силу впливу динамічних змін навколишнього середовища.

Аналіз досліджень та публікацій

У сучасній науковій літературі основні аспекти економічної безпеки досліджували такі науковці: О. Ареф'єва, О. Васильєв, А. А. Дідик, Є. Діденко, О. Ілляшенко, С. Мушнікова, В. Прохорова, О. Шевченко, О. Якименко. Проте деякі аспекти управління економічною безпекою підприємств у сучасних умовах розвитку економіки залишаються недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження концептуальних основ економічної безпеки підприємства, загальні аспекти і принципи.

Виклад основного матеріалу

Високий рівень управління економічною безпекою підприємства є дуже важливим аспектом його продуктивної роботи, оскільки формування захищеності всіх його найважливіших складових дозволяє створювати умови для ефективного функціонування підприємства в цілому. Своєчасне проведення заходів щодо забезпечення економічної безпеки допоможе як мінімум уникнути серйозних витрат на нейтралізацію загроз, які можуть негативно позначитися на діяльності підприємства.

На початку свого виникнення поняття економічної безпеки розглядалося як створення умов для збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства. Згодом з'явився інший підхід до трактування поняття економічної безпеки підприємства, саме через негативний вплив зовнішнього середовища.

Існують різні підходи авторів з приводу визначення економічної безпеки підприємства. Поняття економічної безпеки ми розуміємо як стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку.

Економічна безпека підприємства – захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення [5].

Науковець О. Шевченко, у своїх працях зазначає, що економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників [10].

Деякі науковці висвітлюють у своїх працях, що економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства нині і в майбутньому [7].

Концепція безпеки підприємства висловлює систему поглядів на проблему безпеки підприємства на різних етапах і рівнях виробничої діяльності, а також основні принципи, напрямки і етапи реалізації заходів безпеки. Зарубіжний і вітчизняний досвід забезпечення безпеки свідчить, що для боротьби з усією сукупністю злочинних і протиправних дій необхідна злагоджена й цілеспрямована організація процесу протидії. Причому в організації цього процесу повинні брати участь професійні фахівці, адміністрація фірми, співробітники і користувачі, що і визначає підвищену значимість організаційної сторони питання [5]. Зазначимо декілька важливих аспектів:

1) Забезпечення безпеки може бути одноразовим актом. Це безперервний процес, що полягає в обґрунтуванні і реалізації найбільш раціональних форм, методів, способів і шляхів створення, вдосконалення, розвитку системи безпеки, безперервному управлінні нею, контролі, виявленні її вузьких місць і потенційних загроз підприємству.

2) Безпека може бути забезпечена лише при комплексному використанні всього арсеналу засобів захисту і протидії у всіх структурних елементах виробничої системи і на всіх етапах технологічного циклу.

3) Економічна безпека не буде забезпечена без належної підготовки персоналу підприємства та користувачів, дотримання ними всіх встановлених правил, спрямованих на забезпечення безпеки.

Забезпечення економічної безпеки має здійснюватися на основі наступних принципів [6]:

— комплексність – забезпечення безпеки персоналу, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів від можливих загроз усіма доступними законними засобами і методами;

- своєчасність – постановка завдань комплексної безпеки на ранніх стадіях розробки системи безпеки на основі аналізу і прогнозування обстановки, погроз;
- безперервність – зловмисники тільки і шукають можливість, як би обійти захисні заходи;
- активність – захищати інтереси фірми необхідно з достатнім наполегливістю;
- законність – розробка системи безпеки на основі федерального законодавства у сфері підприємницької діяльності, інформатизації і захисту інформації, приватної охоронної діяльності, а також інших нормативних актів з безпеки;
- економічна доцільність і порівнянність можливого збитку і витрат на забезпечення безпеки (ефективність – вартість);
- спеціалізація – залучення до розробки засобів захисту спеціалізованих організацій, найбільш підготовлених до конкретного виду діяльності із забезпечення безпеки;
- взаємодія і координація – здійснення заходів забезпечення безпеки на основі чіткої взаємодії зацікавлених підрозділів і служб;
- удосконалення – поява нових технічних засобів захисту з урахуванням змін в методах і засобах розвідки і промислового шпигунства, нормативно-технічних вимог, накопиченого вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- децентралізація управління – самостійне функціонування системи безпеки за єдиними принципами.

Особливу увагу необхідно приділяти принципу комплексності. Під комплексною безпекою слід розуміти повне охоплення об'єктів захисту за сукупністю форм протидії та захисту (охорона, режим, кадри, документи тощо) на основі правових організаційних та інженерно-технічних заходів.

Відповідно управління економічною безпекою можна розглядати як процес розробки та реалізації комплексу заходів спрямованих на протидію загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Він спрямований на досягнення головної цілі, що полягає у створенні умов стабільного та ефективного функціонування підприємства за рахунок своєчасного виявлення та протидії загрозам його господарській діяльності. В свою чергу, даний процес має ґрунтуватися на сукупності прийнятих у менеджменті принципів (пріоритетність, законність, комплексність, координованість, компетентність, доцільність, плановість, системність, відкритість, складність, цілісність, адаптивність, надійність, сталість, корегованість, синергічність) [6].

Ефективне забезпечення економічної безпеки підприємства має велике значення і для держави, оскільки підприємство виступає одним із суб'єктів економічних відносин країни, і є однією з важливих ланок для створення безпечного економічного середовища. Тому підтримка високого рівня управління економічної безпеки дозволить створити ефективну основу для раціонального розвитку підприємства, а формування стратегії, удосконалення виробничого процесу з застосуванням заходів щодо підтримки економічної безпеки гарантує підприємству досягти максимального результату у галузі своєї діяльності [4].

В результаті визначення сутності та значення економічної безпеки підприємства необхідно розглянути її об'єкти, суб'єкти, цілі, завдання та елементи. До об'єктів, яким потрібний захист на підприємстві, варто віднести:

- територію підприємства;
- об'єкти, які розташовані на території підприємства (будівлі, споруди);
- носії конфіденційної інформації (документи);
- товарно-матеріальні цінності.

До особливих об'єктів, яким потрібна посилена безпека, слід віднести:

- керівництво підприємства;
- співробітників, що допущені до конфіденційної інформації.

Формування захисту керівництва та персоналу підприємства встановлюються і регулюються положенням (інструкцією), що затверджується керівником підприємства, і в окремих випадках погоджується з територіальними органами внутрішніх справ і органами безпеки [2].

Розглянувши об'єкти економічної безпеки підприємства, варто виділити дві групи суб'єктів: внутрішні і зовнішні суб'єкти.

До внутрішніх суб'єктів необхідно віднести осіб, які безпосередньо виконують діяльність щодо захисту економічної безпеки підприємства. У якості внутрішніх суб'єктів можуть бути:

- співробітники служби безпеки підприємства;
- залучені спеціалісти із забезпечення, виявлення та нейтралізації загроз на підприємстві.

Зовнішні суб'єкти – це органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Реалізація діяльності цих органів не може контролюватись самостійно підприємствами. Ці органи забезпечують формування та реалізацію законодавчої основи функціонування та захисту господарської діяльності [1].

Мета системи економічної безпеки — мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану підприємства, в тому числі його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам, на основі розробленого й реалізованого комплексу заходів економічно-правового та організаційного характеру.

Найбільше значення при забезпеченні економічної безпеки підприємства мають: первинні економіко-правові та організаційні заходи, що мають сприятливі дії; вторинними є технічні, силові та інші заходи. У процесі досягнення поставленої мети вирішуються конкретні завдання, що об'єднують усі напрями забезпечення економічної безпеки [5].

Таким чином, економічна безпека є складовою частиною загальної системи безпеки підприємства. Концепція економічної безпеки підприємства виходить з того, що в основі вибудованої системи економічної безпеки лежать його інтереси, стратегічні цілі та пріоритети. Це вимагає вивчення стану зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства для виявлення і запобігання існуючих і потенційних загроз, що здатні завадити реалізації поставлених цілей.

Головною метою управління економічною безпекою підприємства є забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування нині та підвищення і забезпечення рівня безпеки підприємства в майбутньому [9].

Найефективніше використання корпоративних ресурсів підприємства, необхідних для досягнення певної мети, досягається шляхом наступних функціональних цілей економічної безпеки:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства;
- забезпечення технологічної невразливості підприємства
- висока ефективність менеджменту підприємства, ефективність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності;
- забезпечення захисту й інформаційного середовища підприємства;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна та комерційних інтересів [8].

Реалізація кожної з цих цілей економічної безпеки підприємства має підтримувати стійке функціонування підприємства. Детальна розробка і контроль за виконанням цільової структури економічної безпеки підприємства є важливим аспектом процесу забезпечення.

У сучасних умовах процес успішного функціонування та економічного розвитку підприємств у багато в чому залежить від удосконалення їх діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека підприємства – це стан його захисту від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [7].

До зовнішніх загроз і чинників належать: протиправна діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і фізичних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів, раніше звільнених за різну провину співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з представників правоохоронних органів і органів контролю.

До внутрішніх загроз і чинників належать дії пасивності (у тому числі навмисні і ненавмисні) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких можуть бути нанесення економічного збитку компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів (у тому числі відомостей, що становлять комерційну таємницю), підлив її ділового іміджу в бізнес-колах, виникнення проблем у взаємостосунках з реальними і потенційними партнерами, конфліктних ситуацій з конкурентами, правоохоронними органами і органами контролю тощо. Кількісний і якісний аналіз наведених вище загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації [3].

Концептуальні основи управління економічною безпекою підприємств визначають загальні аспекти і принципи, які керують стратегією та діяльністю підприємства щодо забезпечення стійкості і захисту від економічних загроз і ризиків (таб 1.).

Таблиця 1

Основні принципи управління економічною безпекою підприємств

Принцип	Коротка характеристика
Системний підхід	Управління економічною безпекою підприємства базується на системному підході, що передбачає аналіз та врахування всіх аспектів діяльності підприємства.
Аналіз та оцінка ризиків	Основна складова концепції – це аналіз, оцінка та управління ризиками, які можуть вплинути на фінансову стійкість та діяльність підприємства. Це включає в себе ідентифікацію ризиків, їхню оцінку за ймовірністю і впливом, а також розробку стратегій для їхнього зменшення або управління.
Превентивні заходи	Концепція передбачає акцент на превентивних заходах, спрямованих на попередження можливих загроз і ризиків.
Партнерство та комунікація	Ефективне управління економічною безпекою передбачає залучення різних зацікавлених сторін і партнерів, а також відкриту та ефективну комунікацію з ними. Це сприяє взаємодії та обміну інформацією.
Культура безпеки	Успішне управління економічною безпекою вимагає створення культури безпеки на підприємстві, де всі працівники розуміють важливість безпеки та беруть активну участь у її забезпеченні.
Спільні цілі	Важливо, щоб управління економічною безпекою було інтегровано в загальну стратегію та місію підприємства, визначаючи спільні цілі та завдання.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень.

Ці концептуальні основи становлять фундамент для розробки конкретних стратегій та заходів для управління економічною безпекою підприємства, сприяють забезпеченню стабільності та стійкості діяльності підприємства в умовах небезпек та несприятливих факторів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, розкриті під час проведеного дослідження концептуальні основи управління економічною безпекою підприємства доводять необхідність формування системи її забезпечення на вітчизняних підприємствах, що вплине на ефективність їх функціонування у мінливому навколишньому середовищі.

Кількісний і якісний аналіз загроз економічній безпеці підприємства дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації.

Література

1. Arefieva, O., Tulchynska, S., Popelo, O., Arefiev, S., Tkachenko, T. (2021). The Economic Security System in the Conditions of the Powers Transformation. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(7), pp. 35-42.
2. Kuzior A., Arefieva O., Vovk O., Brožek P. (2022) Innovative Development of Circular Systems While Ensuring Economic Security in the Industry. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 8(3). DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc8030139>
3. Poirson H.(1998). Economic security, private investment, and growth in developing countries. Washington : International Monetary Fund, African Dept.,31 P.
4. Васильєв, О.В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств *Економічний аналіз*. Вип.2, с. 138-145
5. Дідик А.М. Економічна безпека підприємства: підручник. Монографія. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2019. 624 с.
6. Діденко Є. О. Управління економічною безпекою підприємства на основі формування стратегії його безпечного розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 5. С. 35-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2015_5_10
7. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків : Мачулін, 2016. 504 с.
8. Пархоменко Н. О. Особливості управління економічною безпекою будівельного підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7877>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.61
9. Прохорова В. В., Мушнікова С. А. Коеволюційна основа управління економічною безпекою підприємств. *Бізнесінформ*. 2020. № 12. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-440-445>
10. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. *Наука молода*. 2010. №10. С. 178-181.

References

1. Arefieva, O., Tulchynska, S., Popelo, O., Arefiev, S., Tkachenko, T. (2021). The «Economic Security System in the Conditions of the Powers Transformation». *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(7), pp. 35-42.
2. Kuzior A., Arefieva O., Vovk O., Brožek P. (2022). Innovative Development of Circular Systems While Ensuring Economic Security in the Industry. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 8(3). DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc8030139>
3. Poirson, H. (1998). «Economic security, private investment, and growth in developing countries». Washington : International Monetary Fund, African Dept.,31 P.
4. Vasylyev, O.V. (2013). Formuvannya systemy upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu promyslovykh pidpryyemstv. [Formation of the economic security management system of industrial enterprises]. *Ekonomichnyy analiz*. vol. 2, pp. 138–145.
5. Didyk, A. M., (2019). Economic security of the enterprise: a textbook. Lviv: NU “Lvivska politekhnika“. 624 p.
6. Didenko, E. O. (2015). Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva na osnovi formuvannya stratehiyi yoho bezpechnoho rozvytku. [Management of the economic security of the enterprise based on the formation of a strategy for its safe development]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. 2015. No. 5. P. 35-40. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2015_5_10
7. Ilyashenko, O. V. (2016). Mechanisms of the economic security system of the enterprise: monograph. Kharkiv: *Machulin*. 504 p.
8. Parkhomenko, N. (2020). Osoblyvosti upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu budivelnoho pidpryyemstva. [Features of economic security management of construction company]. *Efektivna ekonomika*. Vol. 5, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7877>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.61
9. Prokhorova, V.V., Mushnikova, S.A. (2020). Koevolutsiynna osvova upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv. [Coevolutionary basis of management of economic security of enterprises]. *Biznesinform*. No. 12. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-12-440-445>
10. Shevchenko, I. (2010). Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. [Peculiarities of formation of economic security of the enterprise]. *Nauka moloda*. No. 10. P. 178-181.